

УДК 94(477.8)"1929/..."

DOI: 10.24919/2312-2595.2/44.184679

Руслана ПОПП

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 24, вул. Івана Франка, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (ryslana.popp@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5370-1770>

Бібліографічний опис статті: Попп, Р. (2019). Ставлення населення до діяльності ОУН і УПА у перші повоєнні роки (на матеріалах підпільних звітів). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 2/44, 272–288. doi: 10.24919/2312-2595.2/44.184679.

СТАВЛЕННЯ НАСЕЛЕННЯ ДО ДІЯЛЬНОСТІ ОУН І УПА У ПЕРШІ ПОВОЄННІ РОКИ (НА МАТЕРІАЛАХ ПІДПІЛЬНИХ ЗВІТІВ)

Анотація. Мета дослідження – показати ставлення населення до українського визвольного руху на західних землях України у перші повоєнні роки, на основі звітних матеріалів ОУН. **Методологія дослідження** базується на принципах історизму, системності, науковості, верифікації, авторської об'єктивності, поміркованого наративного конструктивізму, а також на використанні загальнонаукових (аналіз, синтез, узагальнення) та спеціально-історичних (історико-генетичний, історико-типологічний, історико-системний) методів. **Наукова новизна** полягає у тому, що проаналізовано раніше засекречені джерельні матеріали, які зберігаються Галузевому державному архіві СБУ, що дозволяє висвітлити погляд підпільників на політичні, господарські, культурні та соціальні процеси, які відбувалися у перші повоєнні роки на території тодішніх Львівської та Дрогобицької областей. Показано, що українські визвольні сили багато уваги приділяли зв'язку з населенням, бачили ставлення різних груп населення до їх боротьби, намагалися виробити дієві методи протиставлення радянської регіону. Визначено, що укладачі документів звертають

увагу на характер взаємовідносин між повстанцями та жителями регіону, масштаби та наслідки репресивно-ідеологічні кампаній радянської системи у краї, проведення колективізації, реагування на це місцевих мешканців. **Висновки.** Звіти ОУН є надзвичайно важливим джерелом, яке висвітлює діяльність ОУН і УПА на західних землях України, методи боротьби радянської системи проти національно-визвольних сил. Використання нових документальних матеріалів доповнює і поглиблює розуміння тодішніх подій. Інформація підпільних звітів доводить підтримку та допомогу більшості населення ОУН і УПА, що уможливило їм тривалу боротьбу проти радянської системи. Жителі регіону несли відповідальність за невдачі боротьби з повстанцями, піддавалися жорстокому терору з боку влади, ставали заручниками та жертвами протистояння. Арешти, побиття, грабунки, вбивства, депортації, мобілізації населення, запровадження колгоспів підривали соціальну опору ОУН і УПА.

Ключові слова: ОУН та УПА; український визвольний рух; підпільні звіти; радянська система; населення.

Ruslana POPP

Candidate of Historical Science, Associate Professor of the Department of History of Ukraine, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24 Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (ryslana_popp@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5370-1770>

To cite this article: Popp, R. (2019). Stavlennia naseleennia do diialnosti OUN i UPA u pershi povienni roky (na materialakh pidpilnykh zvitiv) [Public attitude towards Organization of Ukrainian Nationalists' (OUN) and Ukrainian Insurgent Army's (UPA) activities in the first postwar years (based on the materials of underground reports)]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istoriiia – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 2/44, 272–288. doi: 10.24919/2312-2595.2/44.184679 [in Ukrainian].

**PUBLIC ATTITUDE TOWARDS ORGANIZATION
OF UKRAINIAN NATIONALISTS' (OUN)
AND UKRAINIAN INSURGENT ARMY'S (UPA)
ACTIVITIES IN THE FIRST POSTWAR YEARS (BASED
ON THE MATERIALS OF UNDERGROUND REPORTS)**

***Summary. Purpose of the study** – is to show the attitude of the population to the Ukrainian liberation movement in the western part of Ukraine in the first postwar years, on the basis of OUN reporting materials. **The methodology of the study** is based on the principles of historicism, systematicity, scientificity, verification, authoritative objectivity, moderate narrative constructivism, as well as the use of general scientific (analysis, synthesis, generalization) and special historical (historical-genetic, historical-typological, historical-systemic) methods. **The scientific novelty** lies in the following. The author analyzed previously banned sources which are stored at the Branch State Archive of the Security Service of Ukraine. These sources allow to examine the views of the resistance fighters on the political, economic, cultural and social processes that took place in the first postwar years in the territory of Drohobych and Lviv region. It is shown that the Ukrainian liberation forces paid a great deal of attention to public relations, were aware of the attitude of different population groups to their campaign, tried to work out effective methods of opposing the Sovietization of the region. Comparison of reports with official Soviet documents, recollections of participants and eyewitnesses of the events, publications in the press at that time will allow to objectively cover the that time situation in the region and the stat of the population. **Conclusions.** OUN Leadership's Reports are an extremely important source that covers the activities of the OUN and UPA in the western lands of Ukraine, the Soviet system's methods of fighting against national liberation forces. The use of new documentary material adds to and enhances the understanding of the events of the time. The information in the underground reports proves that the majority population supported and assisted OUN and UPA, which made it possible for them to continue their long campaign against the Soviet system. Inhabitants of the region were held liable for the failure of the insurgency, were subjected to brutal terror from the side of the authorities, and became hostages and victims of confrontation. Repression, deportation, mobilization of the population, introduction of collective farms undermined the social resistance of the OUN and the UPA.*

Keywords: OUN and UPA; Ukrainian liberation movement; underground reports; Soviet system; population.

Постановка проблеми. В умовах, коли Україна змушена відстоювати свою державність, надзвичайно важливими є уроки минулого. Адже в у вітчизняній історії ми маємо досвід боротьби ОУН і УПА з сталінським тоталітарним режимом. Як і тоді, так і тепер, події, які відбуваються на Сході України, мають глибокі суспільні наслідки, визначають долі багатьох людей.

Звернення до раніше засекречених джерельних матеріалів дасть можливість об'єктивно показати не тільки протистояння радянській системі українських визвольних сил, а й те, що відбувалося через призму бачення повстанців, визначити хто для населення, і чому, був «свій», а хто «чужий».

Аналіз останніх досліджень. У всіх наукових працях присвячених ОУН та УПА, говориться про взаємовідносини українського руху з населенням, про методи боротьби радянської репресивної системи проти українських визвольних сил, заручниками, яких ставали мешканці західного регіону. Серед них хочемо виокремити роботи І. Біласа (1994а, 1994b), А. Кентія (1999), Ю. Киричука (2000, 2003), С. Макарчука (2002), К. Нуменка (2009), А. Русначенка (2002), В. Сергійчука (1998), І. Патриляка (2012), Г. Стародубець (2013), В. Ільницького (2014, 2015, 2016). Безпосередньо ставлення українського населення до діяльності ОУН і УПА показують у своїй науковій розвідці О. Ішук, Н. Ніколаєва (2007), роблячи основний наголос на аналізі радянських документів.

Мета статті показати ставлення населення до українського визвольного руху на західних землях України у перші повоєнні роки на основі звітних матеріалів ОУН. У статті аналізуються підпільні звіти, які складали провідники різних структурних ланок ОУН. Сьогодні вони зберігаються в Галузевому державному архіві СБУ України, фонд 13, справа 376, томи: 76, 77, 78.

Звіти Проводу ОУН загалом мали однакову структуру. Насамперед подавалася «характеристика терену», тобто, локалізувалася територія, про яку йшлося. Нами опрацьовано звіти, які надходили з тодішньої Львівської та Дрогобицьких областей. Із таких районів, як: Немирівський, Пустомитівський, Судовишнянський, Мостиський, Крукеницький, Перемишлянський, Медениць-

кий, Стрийський, Новомилятинський, Куликівський, Яворівський, Жовківський, Бродівський, Радехівський, Сокальський, Лопатинський, Кам'яно-Бузький, Новояричівський. Хронологічно опрацьовані звітні документи охоплюють період 1945–1950-х рр.

У кожному звіті Проводу ОУН також оцінювалися чисельність, склад, озброєння, дислокація радянських військових частин, радянських спецслужб, адміністрація, тобто «вороже середовище». У документах є інформація про стан господарства, транспорту, фінансів, торгівлі, пошти та зв'язку, медицини, освіти, церкви, культурне життя. Детально показано повстанські дії та боротьбу сталінського режиму проти українського визвольного руху.

У звітній документації з різних регіонів є відомості про «наше середовище», йдеться про становище і ставлення населення до ОУН і УПА та радянської системи. Укладачі документів звертають увагу на характер взаємовідносин між повстанцями та різними групами жителів регіону, масштаби і наслідки репресивно-ідеологічних кампаній радянської системи у краї, проведення колективізації, показують, як на всі ці заходи реагували місцеві мешканці. Дані, які є у звітах Проводу ОУН, відображають власні спостереження авторів, інформацію, зібрану з приватних розмов, чуток, тому мають певний елемент суб'єктивізму.

Сталінська тоталітарна система, яка відновлювалася у західноукраїнському регіоні після вигнання німецьких військ, хотіла якнайшвидше утвердитися в краї, інтегрувати його до складу Радянського Союзу. Населенню нав'язувалися радянські порядки, радянський спосіб життя. Проти цього боровся український визвольний рух ОУН і УПА. Підпільники наголошували, що влада намагається перевиховати українського селянина, «хочуть зробити з нього радянського, тобто такого, який під терором, як автомат, робив би все що йому прикажуть... Але український селянин, знає ще хто він є, і упевнено чекає кращої хвилини» (ГДА СБУ, ф. 12, спр. 376, т. 76, арк. 32).

У всіх без винятку документах підпільників з тодішніх Дрогобицької та Львівських областей наголошується про схвальне ставлення більшості населення до повстанського руху. Згадується, що між «нашим населенням є такі, які ставляться прихильно до руху, але бояться підтримувати через репресії» (ГДА

СБУ, ф. 12, спр. 376, т. 77, арк. 39) і, що «є і такі, що всеціло пішли на активну роботу до більшовиків та виконує їх зарядження» (ГДА СБУ, ф. 12, спр. 376, т. 77, арк. 37). Усі хто уособлював чи співпрацював з радянською системою, однозначно називаються «більшевики».

Населення чим могло допомагало повстанцям: продуктами, грошима, одягом, радо зустрічало, надавало притулок (ГДА СБУ, ф. 12, спр. 376, т. 78, арк. 444). У звітах демонструються численні приклади підтримки. Коли повстанці зайшли до однієї хати в Підбузькому районі Дрогобицької області, господар не тільки радо вітав, обнімав хлопців, але й хотів віддати останні чоботи. В іншій хаті вчинили так само. І подібних історій, коли ділилися останнім, наводиться багато (ГДА СБУ, ф. 12, спр. 376, т. 78, арк. 444).

Незважаючи на небезпеку, місцеві жителі збирали і надавали необхідну інформацію про розташування радянських сил, засідки, облави, свавілля, яке чинили «визволителі» проти мирних жителів (ГДА СБУ, ф. 12, спр. 376, т. 78, арк. 59). В одному з документів наголошується: «можна зайти до кожної хати і дістати розвідку. Всі доручення селяни виконують охоче та солідно» (ГДА СБУ, ф. 12, спр. 376, т. 78, арк. 347). Довідуємося і про те, що населення залучалося до акцій з розповсюдження листівок, підпільної літератури, нищило портрети радянських вождів, лозунги та плакати, не ходило на радянське кіно (ГДА СБУ, ф. 12, спр. 376, т. 77, арк. 193). Були випадки, коли люди чинили самосуд над своїми кривдниками (ГДА СБУ, ф. 12, спр. 376, т. 77, арк. 377). У звітах про «поставу мас до нашого руху», зазначається, що допомагали не тільки дорослі, а й молодь, діти, старші люди. 13-літня дівчинка показала повстанцям кращу до відступу дорогу, «незважаючи, що це бачило багато людей і недалеко були большевики» (ГДА СБУ, ф. 12, спр. 376, т. 77, арк. 197).

У документах говориться про те, що населення виконує «настанови руху», всілякими методами саботує «виконання розпоряджень радянської влади». Дуже часто всі спроби організувати мітинги з метою різних радянських ідеологічно-пропагандивних заходів особливо в селах, були невдалими. В с. Реклинець Сокальського району приїхала група радянських працівників на чолі із секретарем райкому партії, півдня зганяли людей, а

потім випили бочку пива, яку взяли із собою для задобрення населення (ГДА СБУ, ф. 12, спр. 376, т. 77, арк. 453). Інформація у підпільних звітах підтверджує, що мітинги в кожному населеному пункті можна було організувати лише застосувавши силу, примус. В одному із сіл людей чатували біля церкви і не відпустили додому, і лише так могли провести зібрання. Розуміючи зв'язок ОУН і УПА з населенням, мітинги організовувалися щоб оголосити урядові звернення, про вихід повстанців з повинною (ГДА СБУ, ф. 12, спр. 376, т. 78, арк. 249).

Опиралися селяни і примусовому стягуванню контингенту, виконанню хлібозаготівель. Один селянин про розміри радянських реквізицій жартував, що якби він «здав разом із соломною і половою все збіжжя, то й так не виконав всього контингенту» (ГДА СБУ, ф. 12, спр. 376, т. 76, арк. 40). Виступало населення і проти стягування різних позик. Жінка вилила горщик із «кіп'ятком на голову большевиків, що стягав позику» (ГДА СБУ, ф. 12, спр. 376, т. 77, арк. 316). Молодь усіляко ухилялася від призову до радянської армії, трудових мобілізацій на Донбас, одним з аргументів було не тільки «небажання рабсько працювати, але й щоб їх не вважали добровольцями» (ГДА СБУ, ф. 12, спр. 376, т. 77, арк. 302). За втечі вже із Донбасу юнаків засуджували до позбавлення волі. Школярі та студенти не вступали в піонерську та комсомольську організації (ГДА СБУ, ф. 12, спр. 376, т. 78, арк. 16). Звичайно, всі спроби протиставлення системі закінчувалися жорстокою розправою над мирними жителями. Підпільники розуміли, що, коли «пропаганда не має успіху», то влада застосовує «все більший терор, провокації» (ГДА СБУ, ф. 12, спр. 376, т. 77, арк. 478).

У звітних матеріалах згадується, що місцеве населення співчуває, боляче переносить втрати серед повстанців, зберігає, доглядає повстанські могили (ГДА СБУ, ф. 12, спр. 376, т. 77, арк. 193). Навіть після кількарізних наруг над повстанськими могилами, щораз знаходилися сміливці, які відновлювали їх (ГДА СБУ, ф. 12, спр. 376, т. 78, арк. 456). Люди складали різні оповідки та пісні про повстанців, відзначали УПА (ГДА СБУ, ф. 12, спр. 376, т. 78, арк. 61). Дехто сприймав повстанців як захисників. І про це теж зазначається у підпільних матеріалах. Бабуся переказувала, «що повстанці це наші діти наші опікуни як би не

вони, то ми давно б були на Сибіру чи в колгоспі» (ГДА СБУ, ф. 12, спр. 376, т. 78, арк. 347).

Важливою заувагою у звітах є те, що селяни потребували інформації, розуміння ставлення, зокрема, до виборів, які організовувалися радянською владою. Підпілля у всіх виборчих компаніях багато уваги приділяло роз'ясненню людям усієї антидемократичності та фарсу виборів. Важливе значення мали безпосередні зустрічі з мешканцями, шептана пропаганда, до якої залучалося і саме населення (Льницький, 2016, с. 153, 155). Основним питанням селян до радянських агітаторів було: «за що голосувати», адже нова влада не принесла нічого доброго (ГДА СБУ, ф. 12, спр. 376, т. 77, арк. 87). Місцеве населення підтримувало позицію ОУН щодо бойкоту виборчих кампаній. Зазначається, що коли селяни не приходили на дільниці, то йшли до них, але в домівках заставляли дітей і літніх людей, які «робилися глухими і німими», або без згоди людей кидали в урну голоси (ГДА СБУ, ф. 12, спр. 376, т. 77, арк. 76). Прийшовши на виборчі дільниці, люди псували бюлетені, до конвертів вкладали противиборчі підпільні листівки. Всі прояви непокори придушували силові радянські органи. Про методи, якими було проведено «воєвиевлення» населення, свідчить повідомлення про те, що «при обчисленні було від 20–40 голосів більше статичного стану виборців» (ГДА СБУ, ф. 12, спр. 376, т. 76, арк. 24).

Відомості підпільних звітів, доводять, що від самого початку відновлення радянської системи населення піддавалося тотальному тероризуванню: вбивства, арешти, побиття, постійні ревізії, грабежі. На початку 1946 р. були села де «заарештовано і переслухано 40–60 % населення» (ГДА СБУ, ф. 12, спр. 376, т. 76, арк. 24). Дуже часто це відбувалося під приводом боротьби проти ОУН і УПА, маскувалося під дії повстанців, що мало відвернути від них людей.

Власне через населення радянські репресивні органи хотіли вивідати інформацію про ОУН і УПА, для цього застосовували різні провокації. Не завжди люди могли розпізнати, що перед ними ворог. Провідник Скоб повідомляє у своєму звіті, що в селі Зозулі Бродівського району 10 жовтня 1946 р. група з 10 осіб, «заквартирувала» у помешканні Олени Городиловської і за допомогою її доньки намагалися зв'язатися з місцевими підпіль-

никами. Після того, як дівчина нічого «не полагодила її арештували за добре ставлення до повстанців. У «дальніші дні водили скатовану Іванку по селі. Під час супротиву, або заперечень з її боку на очах людей копали ногами та били палицями до оніміння» (ГДА СБУ, ф. 12, спр. 376, т. 76, арк. 30). Підпільники намагалися повідомляти населення про діяльність різних «провакативних груп», спецбоївок (ГДА СБУ, ф. 12, спр. 376, т. 76, арк. 40). Ще одним способом виявити прихильників повстанців була передача записок ніби від підпільників, відповідь на них автоматично ставала приводом до арешту та засуджень (ГДА СБУ, ф. 12, спр. 376, т. 76, арк. 14).

Радянські спецслужби різними засобами змушували не тільки до відкритої співпраці, але й максимально хотіли використати і залучити населення до боротьби проти руху як агентів. З інформації звітів видно, що підпілля усвідомлювало масштаби і наслідки цього явища серед населення, розуміло, що радянські спецслужби застосовували фізичний і психологічний тиск. Підпільники повідомляють, що за відмову «давати матеріал» (тобто доносити) у селах Желдець та Жовтяниці Кам'янка-Бузького району було розстріляно п'ятеро чоловіків, раніше завербованих НКДБ. Звичайно, донощицтво, бажання вижити, породжувало недовіру, страх, непорозуміння між людьми. Особливо «завзятих з сексотів» знищували і самі повстанці (ГДА СБУ, ф. 12, спр. 376, т. 76, арк. 40).

Саме населення несло відповідальність за невдачі у боротьбі з українським визвольним рухом. Масові депортації в Сибір, на Північ Росії в Середню Азію мали ліквідувати соціальний опір повстанців. Вивозили не тільки родини учасників підпілля чи УПА, а й так званих «бандпосібників», які допомагали, підтримували і навіть просто не доносили (Попп, 2018, с. 121). Надзвичайно важливою є інформація підпілля про масштаби виселення, безчинства, які під час цього безкарно творили НКДБ-МДБ, як це пережили прості люди. За відомостями підпільників з Дрогобича, 21 жовтня 1947 р. було виселено 150–170 родин, Борислава – 50 родин, Трускавця – 33 родини (97 осіб) (ГДА СБУ, ф. 12, спр. 376, т. 78, арк. 372–373). З Дрогобицького району було виселено 575 родин (1141 осіб) (ГДА СБУ, ф. 12, спр. 376, т. 78, арк. 390). У звітах йдеться про те, що дітей, жінок, літніх

людей, навіть хворих та немічних, без дозволу взяти необхідні речі, продукти, зганяли до сільрад. І там вони роздягнені, замерзлі по кілька годин сиділи, чекаючи вивозу на залізничну станцію Дрогобича, а в цей час «більшевики грабували їхні домівки, забирали найцінніші речі» (ГДА СБУ, ф. 12, спр. 376, т. 78, арк. 373–374). Односельчанам забороняли передавати передачі, попрощатися з тими, кого вивозили. Люди не тільки плакали, не хотіли збиратися, дехто пробував утікати, але водночас проклинали своїх ворогів, «просили не падати духом, не припиняти боротися». Жителі села Орів, від'їжджаючи, говорили пророчі слова до своїх односельців: «Не сумуйте, не плачте за нами, прийде час, що ми знову повернемося на свою рідну землю, а за всі наші знущання та кривди прийде ворогові відплата» (ГДА СБУ, ф. 12, спр. 376, т. 78, арк. 373–377). А в селі Воля Якубова цілою громадою проводжали за село депортованих. На залізничній станції в Дрогобичі людей «ладували як худобу в товарні вагони з під вугілля, діряві та смердючі» (ГДА СБУ, ф. 12, спр. 376, т. 78, арк. 373). У «заколючених вагонах було чути крики та плач дітей та жінок». Усе це породжувало ще більшу ненависть і страх. Незважаючи на терор, рух так чи так підтримувала значна частина населення, що доводять звітні відомості за 1949, 1950 рр. Зазначається, що «жертвовність населення для підпілля, беручи до уваги його тероризування ворогом, є великі» (ГДА СБУ, ф. 12, спр. 376, т. 77, арк. 150). Наголошується, що акції повстанців проти радянських сил сприяли тому, що населення «краще держиться на дусі» (ГДА СБУ, ф. 12, спр. 376, т. 77, арк. 391).

У підпільних матеріалах багато уваги приділяється колективізації, йдеться, що селяни по-різному уникали вступу до колгоспу. Тікали у ліси, коли відбувалися збори щодо утворення колгоспів, переховувалися в сусідніх селах, підпалювали та руйнували колгоспне майно, молилися і не виходили з церкви, щоб не поставити підпису про вступ у колгосп (ГДА СБУ, ф. 12, спр. 376, т. 77, арк. 187). Акції ОУН і УПА теж були спрямовані проти колективізації. Підпілля ліквідувало голів і активістів колгоспів і тих хто вступав. В. Ільницький зазначає, що застосовувати колективну відповідальність суворо заборонялося, хоча в окремих випадках, у силу різних обставин, вона мала місце (Ільницький, 2016, с. 191). Сьогодні важко навіть собі уявити у якій

складній ситуації перебувало населення, будучи поміж обох сторін. Коли примусовими методами було колективізовано західно-українське село, повстанці наголошували, що «селянство ще більше зрозуміло правильність нашої боротьби і завдячує лише нам, що ворог не провів над ними колективізації ще з перших років займанщини» (ГДА СБУ, ф. 12, спр. 376, т. 78, арк. 449). Після вступу у колгоспи селяни самі ледве зводили кінці з кінцями, голодували. В березні 1949 р. 60–80 % жителів Жовківського району голодували (ГДА СБУ, ф. 12, спр. 376, т. 78, арк. 2). За таких обставин село тепер могло в обмеженій кількості помагати продуктами.

Масові безчинства сталінського тоталітарного режиму вороже налаштовували людей проти влади, а з іншого боку, ті що залишилися після депортацій, висилок і арештів, все більше піддавалася тиску режиму. У звіті за 1949 р. йшлося, що господар побоявся впустити повстанців, говорячи, «що коли було інакше то я не відмовлявся, що лише можу вам дам, на квартиру не прийму» (ГДА СБУ, ф. 12, спр. 376, т. 78, арк. 59). Не всі вірили пропаганді про те, що з повстанським рухом покінчено. Розуміли, що якщо секретар Дрогобицького обкому партії І. Грушецький виїжджає у райони з десятьма охоронцями, то не так все безнадійно (ГДА СБУ, ф. 12, спр. 376, т. 78, арк. 270).

Населення гинуло і в відкритому протистоянні. У звітах розписані всі заходи влади проти руху і бачимо, що в цій боротьбі жертвами були прості громадяни. 6–5 січня 1950 р. в селі Кавсько Мединицького району під час наскоку на хату селянина Осипа Бориславського, в якій квартирував український революціонер Кармелюк, «загинув геройською смертю згаданий революціонер, згинув господар та його жінка. З іншого боку повстанці намагалися щоб населення» (ГДА СБУ, ф. 12, спр. 376, т. 78, арк. 461).

У звітах є повідомлення про ставлення до руху переважно сільського населення. Поодинокі згадується інтелігенція, що «є прихильною, цікавиться нашим рухом, читає літературу, одночасно відзначається і «її пасивне ставлення» (ГДА СБУ, ф. 12, спр. 376, т. 77, арк. 302). Рідко згадуються настрої робітництва. В одному зі звітів зазначається, що «загально все робітництво крім стахановців, до большевиків ставляться вороже, але вико-

нують розпорядження, бо бояться лишитися засобів до існування». Відзначається незадоволення робітників своїм матеріальним становищем, аварії на виробництві, люди розуміли, що бажане, лозунги не відповідають дійсності (ГДА СБУ, ф. 12, спр. 376, т. 77, арк. 453).

Характеризуючи ставлення населення до українського руху, звертається увага на те, що в регіоні є багато приїжджих. Особлива увага приділяється українцям зі східних областей, у документах їх часто називають «східняками», або українцями з СУЗ. Більшість з них опинилися у регіоні, внаслідок кадрової політики влади, значна частина працювали учителями, медиками, в різних радянських установах. Йдеться про їхнє різне ставлення до українського руху. Воно залежало від партійності, посади. Зазначається, що «одиниці свідомі, але заради безпеки не виявляють себе. Хоча не погоджуються зі станом речей». Повстанці поширювали серед східняків підпільну літературу, зустрічалися з ними (ГДА СБУ, ф. 12, спр. 376, т. 77, арк. 436). Після ознайомлення з підпільною літературою, бесід, вони починали прихильніше ставитися, навіть переходили на позиції ОУН і УПА (ГДА СБУ, ф. 12, спр. 376, т. 78, арк. 8). Про ставлення до українського руху говорять і безпосередні висловлювання українців із східних областей УРСР, які наводяться у повстанських звітах, зокрема, одна вчителька відкрито заявила, що нема чого тривожитися «це ж наші хлопці колгоспи палять». На вчительській конференції в Перемишлянах озвучувався факт про те, що повстанців заарештували на квартирі «вчительок східнячок» (ГДА СБУ, ф. 12, спр. 376, т. 78, арк. 15). Згадуються факти про надання медичної допомоги повстанцям медичними працівниками зі сходу (ГДА СБУ, ф. 12, спр. 376, т. 77, арк. 316). В одному із звітів зроблено важливий підсумок, що «національна ідея стає визначальною серед українців, де б вони не були» (ГДА СБУ, ф. 12, спр. 376, т. 77, арк. 104). І саме цього найбільше боялася радянська система. Є багато відомостей, про те, що у приватних розмовах з місцевими жителями, українці зі східних областей «розкривають свою наболілу душу», розповідають про голод, його страхітливі наслідки (ГДА СБУ, ф. 12, спр. 376, т. 77, арк. 43, 375). На запитання галичанина, чому тоді так багато східняків є ширими ко-

муністами, українка із Запоріжжя відповіла: «Теорія дуже гарна, тільки виконавці» (ГДА СБУ, ф. 12, спр. 376, т. 77, арк. 183, 193).

Окремо у звітах виділяється така категорія населення, як «переселенці». Це українське населення, яке було відселено з українських етнічних територій, які внаслідок формування повоєнних кордонів перейшли до Польщі. Про них є досить суперечливі дані: «Загалом прислухаються до місцевого населення», «національно свідомі, та трохи хиткі» (ГДА СБУ, ф. 12, спр. 376, т. 77, арк. 370, 478).

У повстанських матеріалах показано і ставлення до національно-визвольного руху представників окремих національностей, зокрема, йдеться, що у «містах багато російського населення і вплив їх не устає і вони вороже ставляться до українців». Місцевих жителів називають «бандитами та бандьорами». Між собою говорять, що тільки коли «всіх вивезуть до Сибіру тоді без автомата можна їхати на села» (ГДА СБУ, ф. 12, спр. 376, т. 77, арк. 392). Зазначається, що якщо в окремих розмовах росіяни висловлюються позитивно, то це «сприймається як провокація і місцеві полеміки з ними не ведуть» (ГДА СБУ, ф. 12, спр. 376, т. 78, арк. 457). Констатується пасивне ставлення єврейського населення, щодо польського, яке нечисельно залишалося в західних областях, наголошується, що ставлення «пасивне», «українському рухові не шкодять» (ГДА СБУ, ф. 12, спр. 376, т. 77, арк. 279).

Зазначається також, що «багато людей з національних меншин, котрі знають про наші наміри і цілі, ставляться до нас прихильно» (ГДА СБУ, ф. 12, спр. 376, т. 78, арк. 9).

Висновки. Звіти Проводу ОУН є надзвичайно важливим джерелом, яке висвітлює діяльність ОУН і УПА на західних землях України, методи боротьби радянської системи проти сталінського тоталітарного режиму у перші повоєнні роки. Використання нових документальних матеріалів доповнює і поглиблює розуміння тодішніх подій. Інформація підпільних звітів доводить підтримку та допомогу більшості населення українському визвольному руху, що уможливило тривалу боротьбу ОУН і УПА проти радянської системи. Жителі регіону несли відповідальність за невдачі боротьби з повстанцями, піддавалися жорстокому терору з боку влади, водночас ставали заручниками та жертвами протистояння. Арешти, побиття, грабунки, вбивства, депортації,

мобілізації населення, запровадження колгоспів підривали соціальному опору ОУН і УПА.

Джерела та література

- Білас, І.** (1994а). *Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953: суспільно-політичний та історико-правовий аналіз* (Кн. 1–2; Кн. 1). Київ: Либідь; Військо України.
- Білас, І.** (1994б). *Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953: суспільно-політичний та історичний аналіз. Кн. 2: Документи та матеріали* (Кн. 1–2). Київ: Либідь; Військо України.
- ГДА СБУ – Галузевий державний архів Служби безпеки України.
- Льницький, В.** (2016). *Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954)*. Дрогобич: Посвіт.
- Льницький, В.** (2015). Радянські карально-репресивні органи: особливості формування в Карпатському краї. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжсвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*, 13, 21–45. Дрогобич: Посвіт.
- Льницький, В.** (2014). Порушення «соціалістичної законності» при утвердженні радянської адміністрації у Карпатському краї ОУН (1945–1954). *Актуальні питання гуманітарних наук: міжсвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*, 10, 17–28. Дрогобич: Посвіт.
- Ішук, О., & Ніколаєва, Н.** (2007). Ставлення українського населення до діяльності ОУН і УПА у 1943–1955 рр. *Український визвольний рух*, 11, 167–210. Львів.
- Кентій, А.** (1999). *Нарис боротьби ОУН-УПА в Україні (1946–1956 рр.)*. Київ: Інститут історії України НАН України.
- Киричук, Ю.** (2000). *Нариси з історії українського національно-визвольного руху 40–50-х років ХХ століття*. Львів: Вид-во ЛНУ ім. І. Франка.
- Киричук, Ю.** (2003). *Український національний рух 40–50-х років ХХ століття: ідеологія та практика*. Львів: Добра справа.
- Макарчук, С.** (2002). Радянські методи боротьби з ОУН і УПА (за матеріалами 1944–1945 рр. з Дрогобицької та Львівської областей). *Дрогобицький краєзнавчий збірник. Спецвипуск* (с. 65–91).
- Науменко, К.** (2009). Карально-репресивна система СРСР як головний інструмент радянзації Львівщини (1944–1953). *Реабілітовані історією. Львівська область*, 1, 596–609. Львів: Астролябія.

- Патриляк, І.К.** (2012). *«Перемога або смерть»: український визвольний рух у 1939–1960-х рр.* Львів: Часопис.
- Попп, Р.** (2018). Діяльність Військового трибуналу військ МВС Дрогобицької області (1947): документальне свідчення. *Східноєвропейський історичний вісник*, 9, 119–129. Дрогобич: Посвіт.
- Русначенко, А.** (2002). *Народ збурений: національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940–50-х роках.* Київ: Університетське видавництво «Пульсари».
- Сергійчук, В.** (1998). *Десять буремних літ: західноукраїнські землі у 1944–1953 рр.: нові документи і матеріали.* Київ: Дніпро.
- Стародубець, Г.** (2013). Проблема легітимації більшовицько-радянської влади в західноукраїнському регіоні у повоєнний період (1944–1946 рр.). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Історичні науки*, 20, 49–53.

References

- Bilas, I.** (1994a). *Represyвно-karalna systema v Ukraini 1917–1953: suspilno-politychnyi ta istoryko-pravovyi analiz [Repressive and punitive system in Ukraine 1917–1953: Socio-political, historical and legal analysis]*. (Vols. 1–2; Vol. 1). Kyiv: Lybid; Viisko Ukrainy [in Ukrainian].
- Bilas, I.** (1994b). *Represyвно-karalna systema v Ukraini 1917–1953: suspilno-politychnyi ta istorychnyi analiz. T. 2: Dokumenty ta materialy [Repressive and punitive system in Ukraine 1917–1953: Socio-political, historical and legal analysis. Vol. 2: Documents and materials]*. Kyiv: Lybid; Viisko Ukrainy [in Ukrainian].
- HDA SBU – Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy [Branch State Archive of the Security Service of Ukraine] [in Ukrainian].
- Пнытський, В.** (2016). *Karpatskyi kraj OUN v ukrainskomu vyzvolnomu rusi (1945–1954) [The Carpathian region of the OUN in the Ukrainian liberation movement (1945–1954)]*. Drohobych: Posvit [in Ukrainian].
- Пнытський, В.** (2015). Radianski karalno-represyvni orhany: osoblyvosti formuvannya v Karpatskomu kraj [Soviet punitive-repressive bodies: features of formation in the Carpathian region]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka – Humanities science current issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers*, 13, 21–45. Drohobych: Posvit [in Ukrainian].
- Пнытський, В.** (2014). Porushennia «sotsialistychnoi zakonnosti» pry utverdzheni radianskoi administratsii u Karpatskomu kraj OUN (1945–

- 1954) [Violations of «socialist legality» in the approval of the Soviet administration in the Carpathian region of the OUN (1945–1954)]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskiyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka – Humanities science current issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers, 10*, 17–28. Drohobych: Posvit [in Ukrainian].
- Ishchuk, O., & Nikolaieva, N.** (2007). Stavlennia ukrainskoho naseleennia do diialnosti OUN i UPA u 1943–1955 rr. [Attitude of the Ukrainian population to OUN UPA activities in 1943–1955]. *Ukrainskyi vyzvolnyi rukh – Ukrainian Liberation Movement, 11*, 167–210. Lviv [in Ukrainian].
- Kentii, A.** (1999). *Narys borotby OUN-UPA v Ukraini (1946–1956 rr.)* [An outline of the struggle of OUN-UPA in Ukraine (1946–1956)]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].
- Kyrychuk, Yu.** (2000). *Narys z istorii ukrainskoho natsionalno-vyzvolnoho rukhu 40–50-kh rokiv XX stolittia* [Essays on the History of the Ukrainian National Liberation Movement of the 40–50s of the 20th Century]. Lviv: Vyd-vo LNU im. I. Franka [in Ukrainian].
- Kyrychuk, Yu.** (2003). *Ukrainskyi natsionalnyi rukh 40–50-kh rokiv XX stolittia: ideolohiia ta praktyka* [Ukrainian national movement of 40–50-ies of XXth century: ideology and practice]. Lviv: Dobra sprava [in Ukrainian].
- Makarchuk, S.** (2002). Radianski metody borotby z OUN i UPA (za materialamy 1944–1945 rr. z Drohobyt'skoi ta Lvivskoi oblasti) [Soviet methods of struggle against the OUN and the UPA (materials 1944–1945 from Drohobych and Lviv regions)]. *Drohobyt'skyi kraieznavchyi zbirnyk. Spetsvypusk – Drohobych Local History Collection. Special issue* (pp. 65–91). Drohobych [in Ukrainian].
- Naumenko, K.** (2009). Karalno-represyivna systema SRSR yak holovnyi instrument radianizatsii Lvivshchyny (1944–1953) [The Punitive-repressive system of the Soviet Union as the main instrument of Sovietization of Lviv Region (1944–1953)]. *Reabilitovani istoriieiu. Lvivska oblast – Rehabbed by History. Lviv region, 1*, 596–609. Lviv: Astroliabiia [in Ukrainian].
- Patryliak, I.K.** (2012). «Peremoha abo smert»: ukrainskyi vyzvolnyi rukh u 1939–1960-kh rr. [«Victory or death»: Ukrainian liberation movement in 1939–1960]. Lviv: Chasopys [in Ukrainian].
- Popp, R.** (2018). Diialnist Viiskovoho trybunalu viisk MVS Drohobyt'skoi oblasti (1947): dokumentalne svidchennia [The activities of the High MIA Troop Tribunal in Drohobych region (1947): documentary evi-

- dence]. *Skhidnoievropeiskyi istorychnyi visnyk – East European Historical Bulletin*, 9, 119–129. Drohobych: Posvit [in Ukrainian].
- Rusnachenko, A.** (2002). *Narod zburenyi: natsionalno-vyzvolnyi rukh v Ukraini y natsionalni rukhy oporu v Bilorusii, Lytvi, Latvii, Estonii u 1940–50-kh rokakh [People outraged: the National liberation movement in Ukraine and the national resistance movement in Belarus, Lithuania, Latvia, Estonia in 1940–50s]*. Kyiv: Universytetske vydavnytstvo «Pulsary» [in Ukrainian].
- Serhiichuk, V.** (1998). *Desiat buremnykh lit: zakhidnoukrainski zemli u 1944–1953 rr.: novi dokumenty i materialy [Ten violent years: Western lands in 1944–1953: New documents and materials]*. Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].
- Starodubets, H.** (2013). Problema lehitymatsii bilshovytsko-radianskoi vlady v zakhidnoukrainskomu rehioni u poviennyi period (1944–1946 rr.) [The problem of legitimization of the Bolshevik-Soviet power in the Western region in the postwar period (1944–1946)]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Istorychni nauky – Scientific Notes of Ostroh Academy National University. Historical Sciences Series*, 20, 49–53 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 08.11.2019